

ISTEN NÉPE A GYÜLEKEZETBEN

Hegy András

A rituálék jelentősége

A *ritus* latin szó, általában vallásos szertartást, illetve annak a szabályosságát jelenti. Ha valami rituális, akkor az a vallási rendnek megfelelő, például a zsidóknál a rituális fürdő nem egyszerűen a tisztálkodás eszköze, hanem vallásos tisztulást jelenti. Aki Isten színe elé járul, vagyis istentiszteletre készül, annak mielőtt belép a megszentelt területre, a templomba vagy a zsinagógába, mind lelkileg, mind testileg meg kell tisztulnia. Az asszonyok is a szülés után csak ezután mehettek a gyülekezet közösségébe. Izraelben a király választásának megvolt a maga szigorúan szabályozott rítusa. A pap olajjal kente fel a trón várományosát, megfújták a kürtöt, öszvérre ültették, és a nép örömkialtással üdvözölte, ő elfoglalta a trónt, és a fejedelmek elé járultak (1Kir 1,38–40).

Nem kívánok a rítusnak a valláson kívül megjelenő általános formáival foglalkozni, hiszen ma is például nemzeti ünnepeink, a politikai vezetők hatalomba való beiktatása, a doktorra fogadás, egy temetési szertartás stb. is bizonyos rítus szerint történik. Ezek azonban nem tartoznak az általunk vizsgált területhez. Annyit azonban feltétlenül elárulnak, hogy szekularizált korunkban még mindig megmaradt az embernek valamiféle emelkedettség iránt való igénye.

A *kultusz* szó is vallási gyakorlatot jelent, de tágabb értelemben: a vallási gyakorlatok összességét. Izrael kultuszi élete magában foglalta az istentisztelet helyét, módját, idejét, illetve a szabályokat, amelyek előírták az istentiszteletet végző és arra felavatott személyek szolgálatba állításának módját, valamint az áldozatok, imák, ünnepek rendjét. Mindazt, amit ezzel kapcsolatban a tóra előírt.

A hit az ember belső, lelki, teológiai valósága. A hit tartalma – amennyiben izraelita vagy keresztyén hitről van szó – a Szentírásra épül, de mégis a szív belső ügye, bensőséges, személyes. A kultusz viszont ennek külső megjelenési formája, és általában közösségi jellegű. A kultusz szóból ered a kultúra szavunk is. Nem árt a kettő rokon vonását szem előtt tartani manapság. Mert éppen ma a világi kultúra befolyásolja (sokszor anélkül, hogy tudnánk vagy ellenőriznénk) a vallás szakrális hagyományait is.

A *liturgia* görög szó, jelentése szintén: egyházi szertartás. A *liturgika* az istentiszteleti rendtartással foglalkozó teológiai diszciplína. E fogalmak magyarázata a mai teológiában járatos olvasó számára szükségtelen. Viszont az evangéliumi gyülekezetek gyakorlatában kissé idegenül csengnek, hiszen ezekben a közösségekben az istentiszteletek középpontjában egyedül az ige, vagyis az ige hirdetése: a prédikáció áll. Nekünk nincs sem szertartáskönyvünk, sem kötelezően előírt évi perikópánk vagy előírt liturgikus rendünk egy adott istentiszteletre. Annak felépítése és menete mégsem bizonytalan vagy esetleges a résztvevők számára, hiszen a Szentírás van a

középpontban, az istentisztelet felépítettségét a szokás szentesíti, a célszerűség befolyásolja.

Szent Ágoston szerint a kegyesség, istenfélelem (*pietas*), a hit (*religio*) és a keresztyén életmód (*praxis*) egymással szorosan összefüggő valóság. A Bibliában a kultusz is, de a kultusz elkötelezésének a tórának (Isten törvényének) megfelelő életmód is válasz Isten szabadító tetteire. Az ószövetségi időkben ez azt jelentette, hogy az ünnepeken megemlékeztek az Egyiptomból való szabadulásról és a Sínainál megkötött szövetségről. Fontos tisztázni, hogy az Újszövetség ugyancsak ünnepli a Krisztus által nyert szabadulás történeti eseményeit, valamint az elkötelezés Krisztus követésére.

Izraelben egyetlen ünnepet sem tartottak Izraelnek mint népnek. Nem volt tehát nemzeti ünnepük, hanem minden ünnepük Jahvének szólt. Ennek párhuzamaként az Újszövetségben bár sok adatot találunk a testvérek egymás iránti szeretetéről, sőt az egymás iránti tiszteletadás sem idegen (Róm 12,10), de egyetlen megnyilatkozást vagy rendelkezést sem találunk, amely az ember dicsőségét helyezné középpontba.

Ha Isten tettei válasz nélkül maradnak vagy kihullanak az emlékezetből, előbb-utóbb a gyülekezet hite és hitéből fakadó erkölcsisége látja kárát. A kultuszban Istennek adott válasz magában foglalja az isteni akaratnak való alávetettséget, a régen megkötött szövetség igenlését is. Ha nem emlékeznek meg, – mégpedig rendszeresen – Isten tetteiről, előáll az a helyzet, ami állandó kísértése volt a népnek, hogy az Úrral megkötött szövetség a maga követelményeivel és áldásígéretével együtt elhalványul, sőt végül el is felejtődhet. „*Megfeledkezik-e csecsemőjéről az anya, nem könyörül-e méhe gyermekén?*” (Ézs 49,15), „*de engem elfelejtett az én népem, és a hitvány bálványoknak tömjénez*” (Jer 18,15).

A mi kultusz szavunk héber megfelelője: עֲבָדָה – szolgálat, vagyis Isten szolgálata. Isten tisztelete átfogja az Istenre vonatkozó emberi kötelezettségek összességét.¹ Az Isten imádata ugyanúgy, mint a mindennapokban való Isten akarata szerinti helytállás totális odaadást kíván az embertől. A parancs így hangzik: „*Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből*” (5Móz 6,5 vö. Lk 10,27). Ha nem így történik, az istentisztelet maga is

Az istentisztelet alkalmával az ember visszafordul saját létének forrásához, a Mindenhatóhoz.

meguntta válik, és rutinná torzul.

Az istentisztelet alkalmával az ember visszafordul saját

létének forrásához, a Mindenhatóhoz. A kultuszban az embert Istennel összekötő hit megvallása kifejeződhet prózában, (Isten tetteinek számbavételében), költészetben (Isten dicséretében, magasztalásában), szimbólumokban (oltár, áldozat) és ének-zenében (mindig is volt templomi éneklés, de Dávid ezt újjászervezte és magas fokra emelte), és természetesen imádságban. Az Istenről alkotott kép nem az volt, amit az ember gondolt ki az istenségről (ezt tartották bálványimádásnak), hanem a történelmi kinyilatkoztatásból fakadt. Ebből adódott, hogy az istentisztelet szent voltára – vagyis a bálványok tiszteletére jellemző elemektől mentes voltára – kínosan vigyáztak. Mert csak a Jahvéval való töretlen kapcsolat hozhat békét és áldást. Vagyis hogy a hálás Izrael továbbra is számíthat azokkal a mindennapi és üdvjavakkal, amelyek Urával való közösségéből származnak. Ezért is kellett a kultusz gyakorlásának folyamatosnak lennie.

Az istentisztelet magában foglalta a hívő megalázkodásának, de egyben az emelkedettségének a paradoxonát. Hiszen Isten jelenlétében az ember átéli kicsinységét, végességét, korlátozottságát, sőt tisztátalanságát, bűnösségét is, és ugyanakkor a Teremtő nagyságát, szentségét, és fenségét, a kettejük közötti különbséget, méghozzá egy és ugyanazon pillanatban. De – minden rész szerintisége ellenére – mégis részesedik abban a valóságban, amely kizárólagosan és teljességében az Istené. A liturgikus és közösségi elcsendesedés és megalázkodás, az imádat magával hozza az engesztelődés, megbékélés, megvigasztalódás, a lélek gyógyulásának áldásait. Ha az imádat célja az ember önmegdicsőítése, önmaga megcsúfolása lesz belőle. Ez pedig sohasem ér fel Istenhez. De ugyanakkor nem is válik semleges tétté, hanem mivel az ember Isten hatalmi és szentségi szférájába akart betörni, vagy ehhez tisztátalanul közeledett, bűnhődés követi. Az ember nagysága kicsinyes torzó.

A liturgikus és közösségi elcsendesedés és megalázkodás, az imádat magával hozza az engesztelődés, megbékélés, megvigasztalódás, a lélek gyógyulásának áldásait. Ha az imádat célja az ember önmegdicsőítése, önmaga megcsúfolása lesz belőle.

Viszont az emelkedett lelki alapállás, amely Isten irányába segíti az ember lelkét, a rítus végeztével is megmarad az imádó lelkében, sőt életvitelében is. Mert ez az „igazi imáadás” (Jn 4,23) nem egy profán társalgás egy másik emberhez hasonló lényvel, hanem azt teszi lehetővé, hogy részesedünk itt a földön a mindennapi valóságban Isten transzcendenciájából. Ez a nem e világi, hanem fenti, mennyei világ valóságos és igaz világ, nem valamiféle beképzelt. A bekapcsolódás ebbe a szférába emelkedett, szent és tiszta örömet, megnyugvást hoz magával, anélkül, hogy itt az öröm mint cél jelenne meg.

Ma egyházunkban a valamikor szigorúan vett hitéleti és istentiszteleti rend, fegyelmezettség, igényesség, az esztétikum súlya, és talán nem tekinthető túlzásnak, ha a művés megjelenését (művészi eszközök használatát) is ide értem, ha nem is vált megtagadottá, de mindenképpen másodlagosnak számít. Különösen, ha az úgynevezett evangéliumi

karizmatikus gyülekezetek istentiszteleteit figyeljük. Az úgynevezett karizmatikus hatás előretörésével egyfajta köznapi hangnem, közvetlenség, oldottság, rugalmasság, a spontaneitás kedvelése – lettek magától értetődővé istentiszteleteinken és ünnepeinken (ha egyáltalán még vannak). És mindaz meghaladottá, elavulttá, ha nem egyenesen gyanússá vált, ami nem illeszkedik ebbe az oldottabb, lazább vonalba.

Köztudomású, hogy a liturgia meg tud merevedni, a hagyományok nem csupán megmerevedhetnek, hanem megkövülhetnek, és ilyenkor nyomasztóvá is válnak az azokon részt vevők számára. A kőbe vésett struktúrák és liturgiai formák olykor démonizálódhatnak is. Olyan teherré válnak, amely az élő hit kockázatvállalását nem engedi kibontakozni. A „szent” intézmények létrejöttével kialakulhatnak a vallás muzeális értékeinek szarkofágjai, amelyek a mindenható Istent benne tudják az atyák idejében, a múlt fogságában.² Az egyház ilyenkor elszakad a „ma” valóságának megragadásától, és nem érzékeli Istent saját korának változásaiban. Valamint azt sem, hogy Istené nem csupán a múlt, hanem a jelen, sőt a jövő is. Isten a történelem Uraként belenyúlt a történelem menetébe, és kijelentéseket, összefoglaló szóval: kinyilatkoztatást adott, és megvalósított már sok mindent a múltban, ami a hívő számára értékes, mert előír, utat mutat, eligazítást ad, megszabja a mindenkori jelen útjait. De ugyanez az örökkévaló Isten hozza el a jövőt is, és az események és történések folyamatában, vagyis a mában él az Isten népe, a gyülekezet.

Ha a liturgia túlságosan elszakad az élettől, nagy a kísértése, hogy öncélúan válik egyre fényesebbé. Olykor a díszes külső egyenesen a bűnös életmód takarójává is válhat. „Nem tűröm együtt a bűnt és ünneplést” – olvassuk Isten ítélő szavaként Ézsaiás könyvében (Ézs 1,13). A pazar bőséggel és csillogó fényvel bemutatott áldozatok, azok sokfélesége sem

takarhatja el azonban Isten szeme elől azt, hogy az élet kettévált egy szent és egy profán területre. Ha a profán dekadenssé, bűnökkel szennyezetté válik, azt nem ellensúlyozza a szent terület gloriifikációja. Ha Izrael bírái – méghozzá tórával a kézben – szeretik a dugipénzt, a megvesztegetést, és ennek következtében az özvegyek és az árvák joga nem is kerül elébük, a fenyegetően közeledő Isten büntető

szándékát az áldozatok fényével és fokozásával nem lehet leszerelni. A díszes külső az istentiszteleten, a szép hangú hangszerek kedvelése: Dávid nyomdokainak vélt követése (Ám 6,5) nem hozza Isten előtt egyenesbe népének alacsony szintű erkölcsi állapotát. Hiszen sanyargatják az igazat, elnyomják a szegényeket, és megutálják azt, aki ezt még szemükbe meg is meri mondani (Ám 5,10–12).

Az igaz ítéletnek, a jogosságnak és irgalmasságnak a gyakorlása a mindennapokban megelőzi és megalapozza a templomi istentisztelet hitelét és érvényét. Ahogy az Úr Jézus tanítja: amikor az oltár elé járulunk, és eszünkbe jut, hogy valakivel rendezetlenségeink vannak, *előbb* békülünk meg vele, csak azután járulunk Isten színe elé (Mt 5,23–26). Mert különben istentiszteletünkön hasonlónak válunk a kívülről megtisztított, de belül undoksággal tele tálhoz, vagy a meszelt sírokhoz, amelyek kívülről díszesnek tűnhetnek, de belülről tisztátlanokká teszik őket a halottak csontjai (Mt 23,25–28).

Mindezek előrebocsátásával és állandó szem előtt tartásával azt is mérlegelnünk kell, hogy a külsőségek jelentőségének lebecsülése nem hozza magával automatikusan a belső megtisztulását. Az istentisztelet színvonalának csökkenése és a prédikációk oldottabb hangneme még nem jelenti az Isten iránti hűség és az iránta való engedelmesség megújulását. Ez ugyanolyan öncsalássá válhat, mint a díszes külső. Hiszen ha csak annyi történik, hogy a belső emberünk megtisztulása és megszentelődése nélkül lazítunk a külső formákon, ennek eredménye, hogy sem a külső, sem a belső nem lesz tiszta. Sem Isten előtt nem lesz kedves, sem a hívő számára nem lesz áldás.

Az istentisztelet színvonalának csökkenése és a prédikációk oldottabb hangneme még nem jelenti az Isten iránti hűség és az iránta való engedelmesség megújulását. Ez ugyanolyan öncsalássá válhat, mint a díszes külső. Hiszen ha csak annyi történik, hogy a belső emberünk megtisztulása és megszentelődése nélkül lazítunk a külső formákon, ennek eredménye, hogy sem a külső, sem a belső nem lesz tiszta. Sem Isten előtt nem lesz kedves, sem a hívő számára nem lesz áldás.

A „bűnt és ünneplést nem szenvedhetek el” fenyegetését sokszor úgy oldották fel a hívők, hogy az ünneplést szüntették be. Még őket látszólagosan igazoló textust is találtak hozzá: „Ez az egyik napot különbnek tartja a másíknál, a másik pedig minden napot egyformának tart, mind-egyik legyen bizonyos a maga meggyőződésében” (Róm 14,5). Akkor pedig se karácsonyt, se húsvétot, se pünkösdöt, se anyák napját nem ünnepeltek. Eredménye az lett, hogy legalább nem került egymás mellé a bűn meg az ünneplés. Mintha nem a bűnt kifogásolta volna Isten, hanem az ünneplést. És mintha problémái a bűnért bemutatott engesztelő vagy a hálaáldozattal, és nem a bűnnel lettek volna. Attól nem lettek boldogabbak a „házasságok”, vagyis a *párkapcsolatok, együttélések, összeköltözések* stb., hogy mellőzték az Isten és emberek színe előtt megkötött esküvői szertartásokat. A hit és a kegyesség sem lesz egészségesebb attól, ha oldottabbá vagy egyenesen pongyolábbá válik az istentisztelet. Nem attól lesz szentebb egy közösség, ha lezserré, ad hoc jellegűvé válik. Nem attól válik előbbé az egyház, ha nem szereti vagy egyenesen felrúgja a szervezetséget, olykor egyenesen a jó rendet is.

Ilyenkor a rendetlenség alakítja ki a maga „rendjét”. Hiszen a „liturgiát”, a bizonyos rend szerint felépített istentiszteleti formát tudatosan elutasító kegyességi irányzatoknak is kialakul valamiféle megszokott rendje. Gondoljunk csak a mégoly szélsőségesen karizmatikus jellegű gyülekezetek összejeveteleire! Amikor például az úgynevezett „torontói áldás” mint új jelenség begyűrűzött hazánkba is: a „szent nevetésnek”, az állathangok utánzásának, a hanyatt esésnek, istentisztelet idején, a szabadon futkosásnak stb. is lett valamiféle szokásos „rendje” ezekben a közösségekben. Ezt minden e közösségbe tartozó tudta, és alkalmazkodott is hozzá.

Kötöttségektől való abszolút függetlenség nem is

létezhet, hiszen ez azt jelentené, hogy a gyülekezet tagjai azt sem tudnák, melyik nap, milyen időpontban tartják meg, esetleg azt sem, hogy hol lesz az istentiszteletük. Ilyet csupán Amerikában találtak ki, ahol egyik-másik „gyülekezet” bárszerű módon működik. Természetesen csak abból a célból, hogy akik el sem mennének egy hagyományos liturgiával rendelkező gyülekezet istentiszteletére, azok is részesedjenek az „evangéliumból”. Kinyitnak, be lehet ülni, whiskhit vagy sört lehet rendelni, eközben van némi vallásos show-műsor és természetesen folyamatosan „szent” rock is.

Ha azonban meg akarjuk érteni a rituálék jelentőségét, vissza kell mennünk a gyökerekhez. Mert a Sínainál megkötött szövetség alkalmával nem csupán etikai törvényt kapott Izrael, hanem egyben kultuszi dekalógust is. A 2Móz 23–40. fejezetei és paralel helyei előírják a szent hajlék, a papi öltözékek, tűz- és illatáldozati oltárok formáját, sőt anyagát is, ezenkívül az ünnepek idejét, a papi személyek kiválasztásának módját, a papok és lévíták feladatait, sőt a történeti beszámolókat az illegitim kultuszra is adnak példát, lásd az aranyborjú esetét. A szent sátor, a szövetségláda, illatáldozati oltár stb. kialakítása nem emberi önkényből származott, hanem isteni rendelkezés

szertint készültek el és kerültek használatbavételre. Izraelben a kultusz magától értetődő reflexió volt Jahve szabadító és gondoskodó tetteire.³

A rituálék egyrészt közösségteremtő alkalmak voltak, mégpedig mindkét vonatkozásban: mind a mindenható Isten, mind a kultuszban részt vevő emberek között. Másfelől a szent idők az időben szabályosan ismétlődő természetüknek megfelelően lehetővé tették – és természetesen teszik ma is – a kilépést a folyamatosan elfolyó időből.

A rituálék időmegszakítások. Minden kultuszi idő és cselekmény kiemel a mindennapok világából, és egy olyan dimenzióba emel fel, ahol Isten van jelen. A kultuszi cselekmény egyfajta „időolvasás”. Lehetővé teszi az élet eseményeinek és a történelem menetének megértését, ha szükséges, a megváltoztatását, a megtérést is. Azután természetesen a kultuszban részt vevő visszatér a hétköznapokba, de megváltozott, megtisztult belsővel. Az a kultuszi esemény, amely sok áldozattal jár, olyan értékre utal, amely minden áldozatot megér.⁴

Az „időolvasás” lehetővé teszi az olyan rejtett tények és folyamatok felszínre hozatalát, amelyek a mindennapokban fel sem tűnnek, mert egyfajta távolságot tartanak azoktól. A rituálék azután éppen ismétlődésükből adódóan bizonyos bevésoedést, maradandó nyomot hagynak a lélekben, méghozzá két irányba. Egyfelől igényt arra, hogy időnként a hívő szembenézzen önmagával, tetteivel, életvitelével. Az ünnepeket éppen, mert ugyanazon rend szerint mindig visszatérnek, már várja az ember. Másfelől egy kipróbált, megbízható etalont nyújtanak, amelyhez hozzá lehet mérni és igazítani mindennapi életünket. Ezen felül az ünnepek összekötnek az előttünk élő generációkkal. Az ünnepi liturgián részt vevő léte ezáltal megszűnik lebegni a múlttalanságban és jövőtlenségben, hanem inkább erősen belegyökerezik a múltba, kapcsolatba

kerül az elődökkel, és előkészíti az utódok számára is a terepet.⁵

Az őskeresztyén gyülekezetek rendszeresen megismétlődő úrvacsorája is ezt a célt szolgálta. Összekapcsolódtak Krisztussal – aki testben már nem volt közöttük –, és hitüket továbbadták a frissen megtérteknek, akik személyesen nem ismerhették Krisztust (1Pt 1,8). Az Úr vacsorája megkövetelte az előzetes hozzákészülést, nem csupán a gyülekezetben előforduló peres ügyek vagy erkölcsi kilengések rendezését, a bűnbánatot és a megtérést, a megtisztulás készségét, de még a szeretetvendégség gondos előkészítését is. Hogy az *agapé* alkalmával elkerüljék azt, hogy Krisztusra emlékezve az egyik gazdagon terített asztal mellett lakomázzik, míg a másik szegényes étkét szegyenkezve költi el. Hanem az úrvacsorai közösség után mindenki egyenlőképpen részesedjen az *agapé* alkalmával az együtt étkezés örömeiben is.

A rítusok határesetet képeznek, melyekben háttérbe szorul mindaz, ami e világi, mulandó, sőt a céltalanság és kudarcok miatt átélt traumák is érvényüket veszítik. A kultuszban részt vevő bekapcsolódik egy rendezett világba, amely – mint említettük – a létező elsődleges világ, a profán világ felett áll, de mégis ugyanolyan létező és valóságos világ. Ezt fontos hangsúlyozni, hiszen itt nem önszugesztíóról van szó, hanem a valóságos embernek a valóságos Istennel való találkozásáról. Sőt míg a mindennapi valóság csupán átmeneti, addig itt örök és végleges valóság jelenik meg. Az örök rend. Az eljövendő világ.

Átéli, hogy mi emberek magunk elégtelenek és tehetetlenek vagyunk saját életünk megoltalmazásához, vezetéséhez, rendben tartásához. *Rudolf Otto* ezt teremtményérzetnek nevezi.⁶ A szent időben az ember elmerül saját jelentéktelenségének érzésében. Ugyanakkor átéli azt a függőséget a Szenttől, amely Ábrahám óta azok része, akiknek van fülük és van szemük a mindennapi profán világ mögött lévő valóság érzékelésére (Mt 13,14–17).

Ezen titokteli élmény kifejezésére *Rudolf Otto* a *majestas* fogalmát vezette be, ami azóta a teológiai irodalomban közismertté és elfogadottá vált. Jelentése: „abszolút fölény”, „hatalom”, „erő”, „fenség” érzete, mármint amit az isteni jelenlét kelt az emberben. Egyrészt remegő félelem (istenfélelem), távolságot tartó tisztelet, megalázkodás, a „porból és hamuból való ember” alapélménye a Hatalmas előtt. Másrészt felemelő, megvigasztaló, ujjongó örömmel betöltő az „egészen Más” jelenlétében való csodálkozás és elrendeződés, meggyógyulás élménye. E két érzésnek hatalmas, szinte feloldhatatlan feszültsége van, ugyanakkor hatalmas dinamikája, ami betölti az Isten elé járuló ember egész lelkét. Az isteni és a teremtményi létnek ezek a találkozásai az élet fordulópontjai: a bűn és a vétek tragikuma, és az üdvösség, a szentség élményének izzása egyszerre jelenik meg bennük.

Az egyszerre megélt istenítélet és istenszeretet kiforgatja sarkából az ember lelkét. Mert a lélek ráismer az Ószövetség haragvó és bünt gyűlölő Jahvéjára, aki az emberi történelem kormányzója és bírója. Az emberi lény semmivé

válik lótás-futásával, tervezgetésével, tevékenységének érvényességével együtt, mert a „Titokzatos” közelébe jutott, illetve ő emelte be a halandót e közelségbe. Ugyanakkor a paradoxon az, hogy a bűnbocsánat Krisztusában, a váltságában megjelenő felemelő, gyógyító, örömmel, ujjongással betöltő, felszabadító erő is jelen van. Ez a kettő együtt jelenik meg ott, ahol a lélek Isten közelébe jut. Ez a jákóbi: „küzdöttem Istennel, és ő győzött” élménye (1Móz 32,27–31). Amit *Luther* szerint a „szajha ész és érzület” sohasem képes megragadni. A Jelenések könyve beszámol arról, hogy a trónon ülő előtt leborulnak a mennyei lények is (Jel 5,8). Itt szó sincs bizalmaskodásról, mesterségesen keltett laza hangulatokról, tánclepipésekről, viharos tapsról, show-műsorról meg effélékről.

Az egyszerre megélt istenítélet és istenszeretet kiforgatja sarkából az ember lelkét. Mert a lélek ráismer az Ószövetség haragvó és bünt gyűlölő Jahvéjára, aki az emberi történelem kormányzója és bírója. Az emberi lény semmivé válik lótás-futásával, tervezgetésével, tevékenységének érvényességével együtt, mert a „Titokzatos” közelébe jutott, illetve ő emelte be a halandót e közelségbe. Ugyanakkor a paradoxon az, hogy a bűnbocsánat Krisztusában, a váltságában megjelenő felemelő, gyógyító, örömmel, ujjongással betöltő, felszabadító erő is jelen van. Ez a kettő együtt jelenik meg ott, ahol a lélek Isten közelébe jut.

A régi mesterek – mert bizonyára átélték – értettek ennek az élménynek a megragadásához. Az „Agnus Dei”-k, „Hosanna in excelsis Deo”-k valamit kifejeznek abból, amit a lélek átél a felséges Isten jelenlétében. Gondoljunk csak a baptisták által kedvelt himnuszokra: „A nagy egek az Alkotót dicsérik”, vagy „Feltámadt hős, ó, dics neked!”. Vagy *Händel*: Messiás című oratóriumában a „Méltó a megöletett Bárány, hogy vegyen dicsőséget, nagyságot és áldást” hatalmas kórusára.

Az effajta emelkedett pillanatok, ismétlődő „rituálék” azonban csak akkor érvényesülnek, ha a résztvevők megtanulták e rituálék nyelvezetét, otthonossá váltak benne. És akkor is csupán olyankor, ha hozzákészülnek, érzelmeiket, gondolataikat beállítják. Koordinálják önmagukat arra, ami rájuk vár. A magas frekvenciájú várakozás hatalmas kisüléshez, kielégüléshez, megbékéléshez vezet. Míg az alacsony frekvenciájú rituálé fárasztó, unalmas, sőt kiábrándító. Az istentisztelet ilyen értelemben szolgálhatják az életet, vagy válhatnak sablonossá, lehangolóvá, megunttá.

Az ószövetség kegyesének világától nem állt távol az istentisztelet szépsége, ragyogása, sőt mindez olyan mértékig kiáradt, amely az ember összes érzékszervét igénybe veszi, és megajándékozta a Szent jelenlétének magasztos élményével. Ami Isten előtt kedves, az szép, de egyben jó is. A szentek imája jó illatként száll fel Istenhez (3Móz 6,21). Ugyanakkor az Úr jóságát is érezni és látni lehet (Zsolt 34,9). Ezért az ószövetségi istentisztelet keretébe beletartozott a hang, hangzás, tónus, illat, sőt az íz és a színek is.⁷ Isten trónusát fényben, ragyogásban látták. Az

isteni fényt az abszolút tisztaság jeleként értékelték. Ez elegyítetlen és zavartalan.

A héberek zenéje nem volt polifon, de a zenében is a tisztaság volt a szépségideáljuk. Be sem engedtek a templomba olyan hangszereket, amelyeket a mulatókban használtak. Ezzel megszenteltetetté volna azt a helyet, amelyet Jahve jelenléte megszentelt. De ez az engedmény érvénytelené tette volna magát a rítust is, hiszen belekeveredett volna a bálványok zavaros istenfogalma Jahve tiszteletébe. A régi izraeliták gondolkodása szerint a dolgoknak, mégpedig mind anyagi vonatkozásukban, mind pedig történésekben van valamiféle belső értelmük, jelentésük. Istent toronyként értelmezni a legyőzhetetlenség, bevehetetlenség szimbólumát jelenti (Péld 18,10), trónusa bírói hatalmát jelzi (Jel 5,1). Márpedig az Istennel kapcsolatos rítusnak tisztának, zavartalannak, elegyítetlennek kellett lennie mind az Ó-, mind az Újszövetség tanítása szerint.

Amikor Pál apostol választás elé állítja a gyülekezetet az újszövetségi úrvacsorai rítussal kapcsolatosan: „nem ihatjátok az Úrnak poharát és az ördög poharát, nem lehettek részesei az Úr asztalának és az ördög asztalának egyszerre” (1Kor 10,21), érvelését éppen azzal teszi teljessé, hogy: „vagy haragra ingereljük az Urat? Talán erősebbek vagyunk nála?” Hiszen az úrvacsora közössége nem csupán a gyülekezet tagjainak egymással való közössége, hanem olyan asztalközösség, amelyben láthatatlanul – de valóságosan – résztvevő maga a gyülekezet Ura, Jézus Krisztus is.

Újabb időkben Gerd Theißen vizsgálta azt a kérdést, hogy miként hat az embernek az Istennel való közössége az emberi személyiség különböző faktoraira. Először is kimutatta, hogy a mai személyiségkép minden elemét már ismerték az ókorban is. Egyiptomban és Izraelben a *szív* héberül: לֵב (*léb*) a személyiség centruma volt. Görögországban már Homérosz korában a *pszüché*, a szabad lélek. Az élő ember test-lélek *thümosz* – egész pontosan azonban az emóciót értették alatta. A *nusz* az értelmet, a *menosz* a koncentrált energiát jelentette. A kívánság *epithümia*, az akarat *thümoiesz*. Arisztotelész és Plátón az ember centrumát a fejében kereste.⁸

De ugyanez a személyiség strukturált voltára való érzékenység megtalálható a bibliai iratokban is. A szem az Úr Jézus szerint lámpásnak számít (Mt 6,22), a kéz eljárásnak (Mt 5,30) felel meg. Pál apostolnál az értelem (*nusz*) és a lelki ismeret (*szüneidészisz*) a felfogóképesség és a morális, ítélő szubjektum (Róm 7,23; 12,2), az általános életerő (*pszüché*) (1Kor 15,45), a test (*szóma*) a halandó, negatív értelemben a bűné (Róm 6,6), pozitív módon az etikai cselekvés helye (Róm 12,1), de a testre van másik szava is a *szarx*, ami ritkán szerepel pozitív értelemben, az Istennel aktív ellenséges viszonyban lévő része az embernek (Róm 8,12). A *pneuma* általában Isten Lelke, de adományként kapja az ember is (1Kor 12,1). Ezenkívül Pál tud a belső emberről, külső emberről, arról az emberről, aki meghasonlott önmagával (Róm 7,22). Tudja azt is, hogy a hit a norma forrása (Róm 14,22).⁹

Pál tudja, hogy senki sincs birtokában születésénél fogva a számára szükséges életenergiáknak. Az Istennel való találkozás alkalmával, vagyis az istentisztelet alkalmával részesül belőlük. Fontos azonban tudatosítani, hogy az Istennel való találkozás nem hagyja érintetlenül a személyiség egyetlen faktorát sem. Az Istennel való találkozás elemi erejű

éppen azon oknál fogva, hogy „*amit szem nem látott, fül nem hallott és emberi elme meg sem gondolt, de Isten elkészítette az őt szeretőknek*” (1Kor 2,9) – ebbe a világba emelkedik fel a hívő, amely örök része lesz az Istent szeretőknek, de az Istennel való találkozás alkalmával már részesednek belőle.

Ennek a találkozásnak messzemenő következménye van. Mégpedig egyéni, spirituális, közösségi, etikai, sőt örök. Isten felé kialakul és megerősödik a hívő hűsége, szeretete, ragaszkodása. A szív odaadása Istennek létrehoz egyfajta pozitív bevésődést: a rossz elleni tiltakozást, a szent iránti vonzalmat. Ezt nevezi Theißen kontrasztharmóniának. De ahhoz, hogy ez létrejöhön és fennálljon, újra és újra részesedni kell a „jelenlétben”. Itt nagy szerepe van az ünnepek vagy az istentiszteleti alkalmak bizonyos rend szerint való ismétlődésének.

Ha viszont ez a „jelenlétélmény” elmarad vagy lényegét tekintve változik meg, az ember sohasem keveredik ki a belső riadókészültségből, és másokkal is ebből a sérült helyzetéből kiindulva bánik. Stratégiája a gyanakvásra épül, és állandóan a kiszolgáltatottság bizonytalan érzésével küszködik. A bizalmatlanság és agresszió (hiszen védekeznie és magyarázkodnia kell) egyensúlyát igyekszik kialakítani. Ide vezethető vissza a mai népbetegségnek számító depresszió zöme.

Ebből csak az Istennel való találkozásai alkalmával gyógyulhat ki bárki. Ahol a Lélek összekapcsol azzal a teremtettségbeli renddel, békességgel és harmóniával, mely örök, és ami ugyanolyan valóság, mint a napi tapasztalati valóság. Ennek az egészséges Isten-ember találkozásnak az eredménye és áldása a hívőnek a megfelelő kapcsolata a környezetével, saját személyiségével, realiztikus viszonya a dolgokkal és egyfajta védettség az élet veszélyeivel szemben, sajátos „prenatális” biztonságélmény.¹⁰ Isten jelenléte felszabadító és abszolút bizonyosság az embernek. Isten részéről adomány, az ember csak receptív, elfogadó benne. De be kell mosakodnia, meg kell teremteni magában az elfogadás helyét, a csendet, a vágyódást Isten után, hogy ez létrejöhessen.

Ha viszont maga az istentisztelet nélkülözi az Istenhez emelkedésnek ezt a jellegét, ezt az átütő élményét és erejét, akkor hiába pörgetik föl, alkalmaznak pszichológiai trükköket: felfokozott hangerőt, megkomponált látványosságot, bármilyen harsányságot, szenzációkeltést, az erőteljes hatáskeltés bármiféle eszköze csak annyit ér el, mint egy cirkusz, mozi vagy színházlátogatás.

Már az ókorban is ismerték a drámák katartikus jellegét. Ezzel azonban az ember még mindig csak önmagánál marad. Hatása nem több, mint bármely stimuláló szeré. Miközben körülöttünk a világ elgépiesedik, kiüresedik, a magány és a kollektívizmussal felszívó ereje ellen csupán utópisztikus megoldások kínálóznak. A gyógyulás, az újraegyesülés a létünk alapstruktúrájával egyedül Krisztusban adatik. Egyébként pedig gyenge lábakon áll mind a lelki egészség, mind az együttélés emberi normáira alapozott igények betartása. Tele van a világ fikciókkal a beteljesedett étellel kapcsolatban. Rövid lejáratúak és csalókák, hazugok és lealjasítók.

Ma az egyházunkban meglévő liturgiaválságot szeretik leszűkíteni a generációs probléma vagy a zenei ízlés területére. Így a kérdés egyúttal marginalizálódik is. Baptista eleink a reformáció örökségéből nem a lutheránus, hanem inkább a kálvini, puritán hagyományok nyomán haladva alakítják

tották ki saját istentiszteleti rendjüket. Ennek az Isten igéjére alapozódó prédikáció-központúsága és annak gyakorlati életben való alkalmazhatósága határozta meg milyenségét. Ez megfelelt az Alföldön élő egyszerű emberek általában református múlttal rendelkezők igényeinek. Az már némi magyarázatra szorul, hogy kezdetektől egy a korhoz képest magas ének-zenei, még hozzá nagyon is igényes – zenei kultúra járult a baptisták istentiszteleti gyakorlatához. Meggondo-landó, hogy a kétezer éves, vagy ha Izrael őszövet-ségi örökségét is ide vesszük, immár közel négyezer éves örökségből mit tekinthetünk a magunkénak, és mit emelünk vagy emelhetnénk be mai istentiszteleti gyakorlatunkba.

Baptista eleink a reformáció örökségéből nem a lutheránus, hanem inkább a kálvini, puritán hagyományok nyomán haladva alakították ki saját istentiszteleti rendjüket. Ennek az Isten igéjére alapozódó prédikáció-központúsága és annak gyakorlati életben való alkalmazhatósága határozta meg milyenségét.

Mindez azonban emelkedett, ugyanakkor mesterkéletlenül természetes hangja volt és maradt istentiszteleti „kulturánknak”. Emelkedett, megszentelt, felemelő, bátorító, vigasztaló, egészséges örömet vagy az éppen aktuális helyzetnek megfelelően szomorúságot, bűnbánatot sugárzó. Szegénység, háború, rossz termés idején a szomorúság nem volt idegen a baptista istentiszteletek hangulatától és lelki-ségétől. De az istentiszteleten nem jelenhetett meg az, ami „világi”. Tehát sem a lazaság, semmi, ami erkölctelen vagy agresszivitást sugalló. Semmi sem, ami lefelé tendáló, Istentől, szentségétől eltávolító vagy azt megkérdőjelező, a szentség érzetét felvizező, beszennyező.

Véleményem szerint az istentiszteleti rendünk, vagyis liturgiánk és a zenei irányzatok körül kialakult viták és szakadások sem nem generációs, sem nem zenei irányzatok között feszülő ellentétek. Mélyebben van e probléma gyökere. Hiszen sem fiatalnak, sem idősnek nincs joga áthangolni az Isten közelében eltöltendő intenzív időt, az ünnepek, rendszeres istentiszteletek spirituális habitusát.

...sem fiatalnak, sem idősnek nincs joga áthangolni az Isten közelében eltöltendő intenzív időt, az ünnepek, rendszeres istentiszteletek spirituális habitusát.

Kilépni belőlük persze lehetséges. Ez azonban mindig távolodást jelent a Szenttől, és soha nem következhet be következmények nélkül. A következmény pedig nem csupán a templomban, imaházban töltött idő és alkalom megváltozását jelenti: fesztelenebbé, változatosabbá, ahogy ma mondják, „pörgőbbé” válik az istentisztelet, egyszerűen a mai igényeknek megfelelőbbé. Nem unalmas, hanem magával ragadó, érdekes, színes, tehát a gyülekezet, főleg annak fiataljai számára vonzóbb, s a kívül valók számára érthetőbb.

Viszont ha a szent idő lefelé tendál, milyenné válik az egyébként is ezer erőszakos szállal lefelé sodródó mindennapi életünk? Nem szabad eltekintenuk attól, hogy éppen a mögöttünk lévő és megkezdett századunkban zuhant az emberiség a lefelé húzó erők bűvöletébe és bűnébe.

A múltkoriban valaki lelkendezve állította, hogy barátja a hagyományos gyülekezeti énekekre meg sem tért volna, de örömmel konstatálta, hogy már a hívők is kedvelik a dzsesszt, és erre a zenére meg is tért. Valamikor, sőt ma is – remélem a többség – a bűnbánatra, az embert Isten irgalmas szeretetébe visszahívó szóra tértek és térnek meg.

Amennyiben csupán az emberi igények vannak a szemünk előtt, ez lehetne akár vita tárgya is. Ha azonban e kérdésben ott érezzük folyamatosan az Istent, akkor már korántsem ilyen egyszerű a dolog. Fel lehet persze menni a szöszékre rövidnadrágban is, simlis sapkával a fejen. Nem hiszem, hogy akár egy világi ember elmenne egy állami fogadásra, temetésre vagy esküvőre vagy bármely emelkedett ünnepségre ilyen öltözékben. A változás indoka ilyenkor az, hogy „Miért?”, „Mi van abban!”, „Miért ne?” Mondhatnám az ilyen öltözékben is egy ember van. Ki ő, és mit akar? És főleg: hova jött? Isten elé? A trónuson ülő elé?

Mert ne feledjük, a rítusnak, az istentiszteletnek lelke van.

Jegyzetek

1 Gerhard von Rad: Az Ószövetség teológiája I. (Osiris Kiadó, Budapest, 2000.) 194. o.

2 Claus Westermann – Gerhard Gloege: A Biblia titkai (Bevezetés a Bibliába) Kálvin Kiadó, Budapest, 1997. A 403–437. oldalakon részletesen tárgyalja a Jézus korára Isten-állammá vált zsidóság viszonyát saját múltjához. A gazdag örökségnek az élet minden területét túlszabályozóan fojtogató légkörét, amely megalkotta azt a sokféle szabályt, amelyekben alig lehetett egy egyszerű embernek eligazodni, egyben megtanulta azokat kijátszani is, és elszakadt a mindennapok valóságától. A kegyes emberek élete megkettőződött: lett egy ünnepi és egy hétköznapi.

3 Von Rad, 45. o.

4 Gerd Theißen: Az öskeresztyénség élményvilága és magatartásformái. (Kálvin Kiadó, Budapest, 2008). 323–327. o.

5 Jean Leduc: A történészek és az idő – Elméletek, kérdések, írásmódok. (Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006.) 223–228. o.

6 Rudolf Otto: A szent. (Osiris Kiadó, Budapest, 2001.) 19–49. o.

7 Thorlief Boman: A héber és görög gondolkodásmód egybevetése. (Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.) 69–78. o.

8 Theißen, 52. o.

9 Uo., 50–115. o. részletesen végigmegy a modern lélektani jelenségek mint érzékelés, emóciók, akarat, vonzás-taszítás, beszéd, félelem, düh, bánat, harag, öröm, motivációk stb. és az ókori ember által észlelt és megnevezett faktorok összehasonlításán.

10 Uo., 217. o.